

УДК 155.25+159.9.072

DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-1-20>

## КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ СУБ'ЄКТА НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ЇЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

**Саврасов Микола Володимирович,**

доктор психологічних наук, доцент,

в.о. завідувача кафедри загальної психології

Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»

ORCID ID: 0000-0003-1434-902X

**Чернякова Олеся Володимирівна,**

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри філософії та психології

Київського університету інтелектуальної власності та права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID ID: 0000-0002-0384-4829

**Гришко Олександр Дмитрович,**

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри філософії та психології

Київського університету інтелектуальної власності та права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID ID: 0009-0002-3351-2902

У сфері виявлення особистісних чинників досягнення успіхів у навчально-професійній діяльності найбільш евристично цінним вважаємо суб'єктний методологічний підхід, у межах якого розглядаємо студентів суб'єктами як навчальної, так і професійної діяльності в різних комбінаціях їх поєднання. Отже, суб'єктом навчально-професійної діяльності називаємо людину, яка перебуває на найвищому рівні діяльності, комунікації, не втрачає водночас цілісності автономності й унітарності, із притаманним їй сталим прагненням до самовдосконалення в період життя, у всіляких сферах діяльності, зокрема й у процесі академічно-професійної діяльності тощо.

Імовірним є те, що в досягненні суб'єктом навчально-професійної діяльності життєвого успіху вагому роль відіграє розвиток його креативності, що виступає до того ж сутнісною характеристикою суб'єкта та є вмотивованою здатністю до інноваційної діяльності, яка детермінована низкою нелінійних, багаторівневих характеристик. Припускається, що вербальна й образна креативність суб'єкта у своєму поєднанні на різних рівнях розвитку показників креативності утворюють психологічні типи креативності (кластери, які відображають усереднені рівні розвитку образної та вербальної креативності); з теоретичного погляду суб'єктними чинниками-регуляторами розвитку креативності можуть бути метакогнітивні регулятори, мотиваційні регулятори, вольові регулятори, емоційно-регуляторні механізми.

Гіпотетичний взаємозв'язок і вплив рівнів розвитку креативності та зазначених чинників припускається у двобічному вигляді: профіль і етап навчання в закладі вищої освіти є зовнішніми чинниками, що впливають на розвиток креативності. Надалі плануються ґрунтовна емпірична валідація та перевірка надійності висунутих гіпотез на різних рівнях фундаментальних і прикладних психологічних досліджень.

**Ключові слова:** суб'єкт, креативність, навчально-професійна діяльність, академічна успішність, життєвий успіх, етап навчання, профіль навчання.

**Savrasov Mykola, Cherniakova Olesia, Hryshko Oleksandr. Conceptualization of development of creativity of the subject of educational and professional activities and methodology of its research**

*In terms of determining the personal factors of success in academical and professional activities, we consider the subjective methodological approach to be the most heuristically valuable, in which we consider students as subjects of both educational and professional activities in various combinations of their combination. Thus, it is*

*appropriate to understand the subject of educational and professional activity as a person who is at the highest level of activity, communication, while maintaining integrity and autonomy, which is characterized by a constant desire for self-development throughout life, in various fields of activity, including in the course of educational and professional activity.*

*It is likely that the development of creativity plays a significant role in the achievement of life success by the subject of educational and professional activity, which is also an essential characteristic of the subject and is a motivated ability to innovate, which is determined by a various of nonlinear, multilevel characteristics. It is assumed that the verbal and imaginative creativity of the subject in combination at different levels of development of creativity indicators form psychological types of creativity (clusters that reflect the average levels of development of imaginative and verbal creativity); from the theoretical point of view, subjective factors regulating the development of creativity can be metacognitive regulators, motivational regulators, volitional regulators, emotional regulatory mechanisms.*

*The hypothesized relationship and influence of the levels of creativity development and these factors is assumed to be twofold: the profile and stage of study at a higher education institution as external factors that influence the development of creativity. In the future, it is planned to conduct a thorough empirical validation and reliability testing of the hypotheses at different levels of basic and applied psychological research.*

**Key words:** *subject, creativity, educational and professional activity, academic performance, life success, stage of study, study profile.*

### Вступ

Натепер значна увага психологів прикута до питань академічної успішності та професійної результативності майбутнього фахівця, що згодом виступає запорукою його життєвої витривалості в ситуаціях суб'єктної невизначеності. Так, у психолого-педагогічних дослідженнях С.К. Шандрука, що стосуються феноменології суб'єкта академічної та професійної діяльності, креативність розглядається як чинник академічної успішності [6, с. 88–90], яка, своєю чергою, виступає необхідною умовою оптимізації академічного навчання.

Досягнення виступає провідним детермінантом і проявом ментального благополуччя та всебічного існування людини, водночас воно зумовлене багатьма чинниками, зокрема й успіхом у професійній діяльності [7], що уможливорює особистісний об'єктивний і суб'єктивний саморозвиток і самореалізацію, функціонування та сталість психічного та фізичного благополуччя. Корелятом успішності професійної діяльності переважно є навчальна успішність студента під час підготовки за спеціальністю. Сучасне студентство як соціальний прошарок визначеного віку у відповідь на соціально-економічні виклики середовища змушене поєднувати академічну та трудову діяльність, яка по своїй суті досить часто є дотичною до обраного фаху, отже, виникають підстави для розгляду поняття суб'єкта навчально-професійної діяльності, а в його контексті – креативності як суттєвого чинника повноцінного суб'єктного функціонування та вагомих звершень у навчальній і професійній діяльності.

### Методи та дослідження

Основною метою дослідження виступає концептуалізація психологічного феномену становлення креативності суб'єкта навчально-професійної діяльності. Досягнення мети дослідження на теоретичному рівні передбачає вирішення таких завдань: теоретизації креативності як суб'єктної передумови ефективного професійного становлення; схематизації парадигми життєвого успіху суб'єкта навчально-професійної діяльності; інтерпретації місця та ролі креативності в системі детермінантів здобуття життєвого успіху суб'єктом академічно-професійної діяльності; теоретичного обґрунтування моделі розвитку креативності суб'єкта академічної та професійної діяльності. Для реалізації дослідницької мети використані теоретичні методи аналізу та синтезу, наукової інтерпретації, теоретичного моделювання та проєктування тощо.

### Результати

Отже, функціонування чинників особистісної природи, що уможливають спроможність студентів досягати академічної успішності (непересічних показників в академічно-професій-

ній діяльності), – головне завдання системи психологічної підтримки освітнього процесу (академічно-професійної діяльності студентів) у вишах України (рис. 1).

У сфері встановлення особистісних чинників досягнення успіхів в академічно-професійній діяльності найбільш продуктивним ми вважаємо суб’єкту методологію, спираючись на яку, вивчаємо студентів як суб’єктів навчально-професійної діяльності. Отже, суб’єктом діяльності варто розглядати людину, яка перебуває на найвищому щаблі діяльності, комунікації, не втрачаючи автономності й унітарності, властивості постійно прагнути до саморозвитку все життя, у всіх сферах діяльності, зокрема й у процесі академічно-професійної діяльності.

Навчально-професійну діяльність прагнемо розуміти як активність суб’єкта, кінцевою метою якої є активна взаємодія з навколишнім середовищем у процесі задоволення власних академічних (умотивоване, наповнене сенсом, насичене позитивними емоціями опанування знань, умінь і навичок) та професійних потреб (формування професійно важливих показників, характеристик, мотивів, цінностей, відчуття саморозвитку та самоактуалізації саме у професійній діяльності, прагнення до професійного розвитку та зростання).

Посилаючись на те, що оптимальним показником успішності студента у притаманній йому діяльності (підготовка за обраним фахом і наближена до цього професійна активність, що сприяє вмотивованості навчання та забезпечує втілення досягнутих результатів) є академічна успішність, логічно, що як найважливіші предиктори здобуття життєвого успіху суб’єктом навчально-професійної діяльності варто досліджувати якості, які становлять систему обдарованості.

Обдарованість у цій троїстій схемі описується як взаємодії трьох груп множин характеристик: інтелекту (рівня функціонування вище середнього), мотивації (значного рівня занурення у виконувани завданнями) та високого рівня креативності. Підкреслимо, що академічна продуктивність і значні академічні досягнення людини забезпечує саме всебічна взаємодія даних множин.

У процесі нашого дослідження ми спираємося на те, що спричинений множиною психологічних детермінантів розвиток креативності навчально-професійної діяльності суб’єкта, згодом завдяки причинному зумовленню академічної успішності, сприяє досягненню таким суб’єктом життєвої успішності (рис. 2).

Креативність ми постулюємо як сутнісно-психологічну характеристику активності суб’єкта, розуміємо її як умотивовану здатність до інноваційної діяльності, що зумовлено впорядкованою

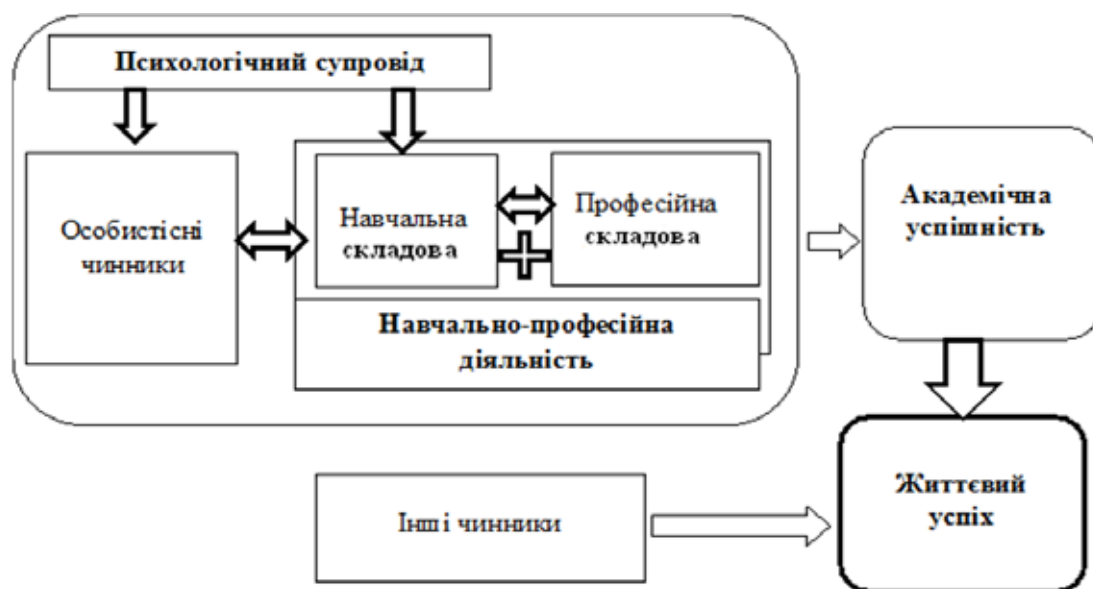


Рис. 1. Схема досягнення життєвого успіху в академічно-професійної діяльності

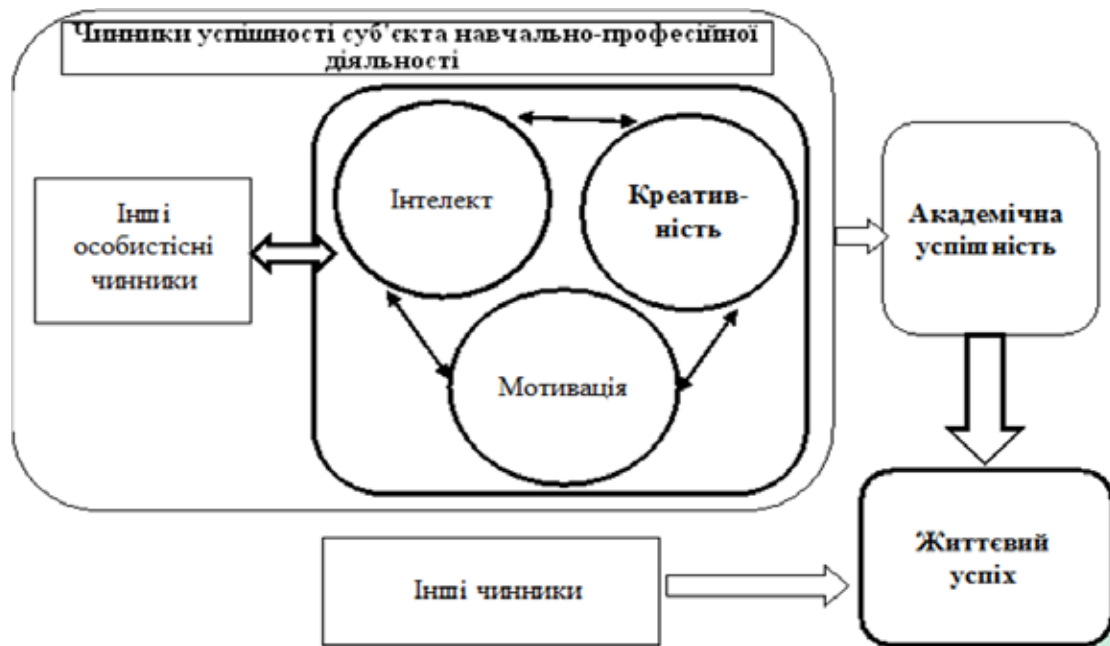


Рис. 2. Схема розгортання креативності в системі чинників становлення життєвої успішності у процесі навчально-професійної діяльності

множиною нелінійних, різнорівневих психологічних параметрів людини, яка творить [5]. До окремих різновидів креативності за змістом когнітивної активності відносимо вербальну креативність (здатність до створення інноваційного продукту у вербальній активності) і образну креативність (здатність до створення інноваційного продукту у процесі оперування образами).

Загальну концептуальну модель, яка демонструє систему явищ, які охоплюють зміст, структуру, важливі кореляти та детермінанти креативності суб'єкта академічно-професійної діяльності, наведено на рис. 3. Як зазначено на рис. 3, до різнорівневих характеристик, що є регуляторами становлення креативності, входять метакогнітивні регулятори креативності суб'єкта академічно-професійної діяльності.

Ми апелюємо до припущення про те, що метакогнітивні тактики пізнавальної активності, як відтворення метакогнітивних здібностей суб'єкта, повинні регулювати його когнітивну активність, творчість також. Аналіз метакогнітивної методології дозволив констатувати, що метакогнітивна тактика виступає як психічні структури, що здійснюють мимовільну та довільну регуляцію інтелектуальної активності (Ж.П. Вірна) [4], корелює зі спроможністю суб'єкта когнітивної діяльності справляти моніторинг процесу навчання поза зовнішньою стимуляцією або контролем, за допомогою іррелевантних умов, когнітивних завдань тощо (Р.В. Белоусова) [3] та метакогнітивних стратегій, що являють собою специфічну послідовність діяльнісних актів, спрямованих на планування та прогнозування когнітивних процесів, а також співвіднесення отриманих результатів із цілями діяльності (О.Є. Антонова) [2].

До показників метакогнітивної регуляції належать метапам'ять, як характеристика мнемічної обізнаності (рівень параметрів орієнтування людини в пізнавальному явищі пам'яті, у її структурах, процесах і прийомах, що зумовлюють її повноцінне функціонування), мнемічна рефлексія (описує рівень диференційованості та відповідності оцінки пам'яті людиною, рівень схильності індивіда до планування запам'ятовування, ступінь прояву функцій рефлексії в реалізації процесів пам'яті), метамнемічні відтворення (як здатності до вибіркового відтворення у процесі довільного запам'ятовування) та метакреативність, яка утворюється креативною обізнаністю (рівень орієнтування досліджуваного у креативності як психічному явищі людини та її процесах, різновидах і технологіях сприяння її повноцінному функціонуванню) та креа-

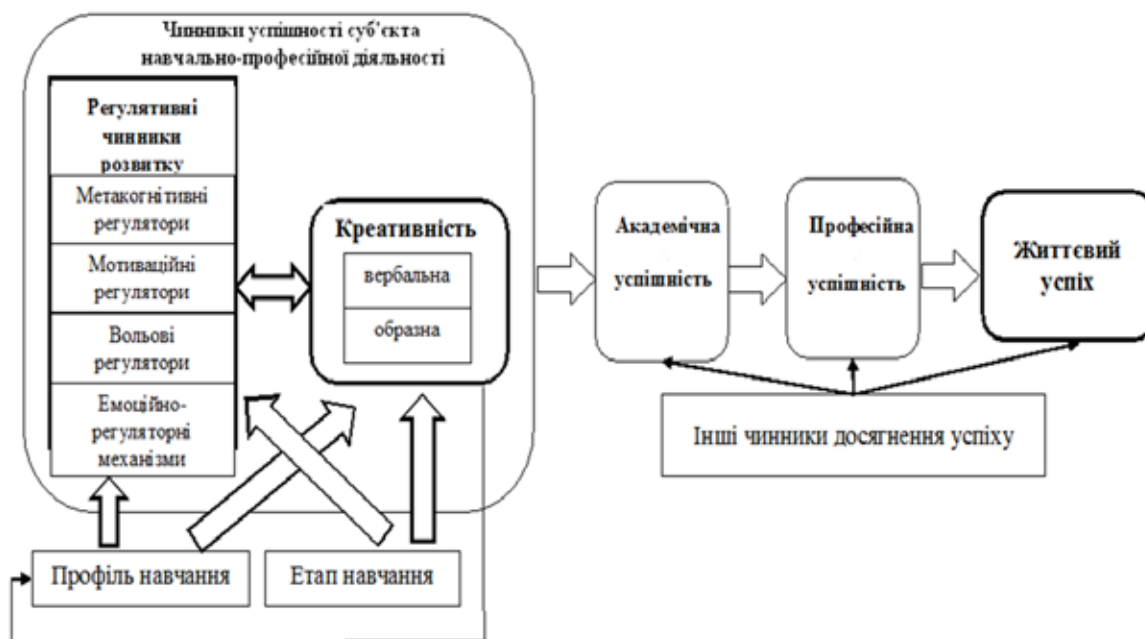


Рис. 3. Модель становлення креативності суб'єкта академічно-професійної діяльності

тивною рефлексією (як рівень диференційованості оцінки людиною власної креативності, що виражається у схильності людини до деталізації).

Іншим компонентом розвитку креативності суб'єкта навчальної та пізнавальної діяльності визначено мотиваційні процеси креативності суб'єкта. У контексті мотиваційної активності розвиток креативності суб'єкта академічно-професійної діяльності детерміновано мотивацією студентів у таких аспектах, як: аналіз мотивації навчання у виші загалом; вивчення мотивації як необхідної умови розвитку креативності й оцінка мотивації успіху як спільного для всіх видів діяльності мотиваційного конструкта, що сприяє прагненню до досягнення успіху й оптимізації продуктивності будь-якої діяльності.

А також кристалізація мотиваційних регулятивних детермінантів креативності суб'єкта навчально-професійної діяльності та розгляд регуляторів академічно-професійної діяльності з позицій теорії самодетермінації Р. Райана – Д. Десі [8], де мотивація ззовні зумовлена такими типами регуляції, як: екстернальна (зовнішня), інтроєктована (мотивація запобігання почуттю провини та сорому), ідентифікована (мотивація діяльності шляхом усвідомлення її цінності) та інтегрована регуляція (спільний узагальнений вплив вищеперелічених мотивів).

Регуляція шляхом вольових зусиль являє собою поєднання психічних функцій і налаштування на розв'язання якогось завдання у процесі життєдіяльності, механізм опанування власної поведінки, мотивації та психічних процесів (М.В. Агулов) [1]. Регулятивна функція волі полягає в тому, що індивід ініціює відносини із собою, тому що вольова активність спрямована на себе, вольова регуляція, сутність якої полягає у зміні первинного (чи створенні додаткового) сенсу дії, яка свідомо прийнята людиною до виконання, але якій бракує спонукання (О.Є. Антонова) [2].

До компонентів вольової регуляції, які є предикторами становлення креативності суб'єкта навчальної та професійної діяльності, відносимо терплячість, наполегливість, завзятість; самоорганізованість; імпульсивність; саморегуляцію (спроможність до планування, моделювання, прогнозування, оцінки досягнення результату, гнучкості). Важливою множиною детермінантів чинників розвитку креативності суб'єкта навчально-професійної діяльності в наведеній моделі є прийоми регуляції емоційної сфери суб'єкта (емоційно-регуляторні механізми, що детермінують становлення креативності).

Значення засобів емоційної регуляції в детермінації становлення креативності визначається тим, що регуляція завдяки емоціям виступає системним механізмом, що об'єднує динамічні та структурні характеристики, що зумовлюють модуляцію емоцій, дентифікацію, оціночне ставлення та фіксацію проявів, спроможність контролювати емоції та погоджувати їх із ситуацією та метою, що зумовила діяльність, а також визначати та прогнозувати емоційні стани оточення та порівнювати їх із власними станами. До способів регуляції емоцій було віднесено дезадаптивні стани (самозвинувачення, звинувачення, зосередження-румінація, катастрофізація, звинувачення інших) і адаптивні стани (позитивне перефокусування, перефокусування та планування, позитивний перегляд, переміщення в перспективу, прийняття), пізнавальні регулятивні стратегії, визначені Н. Гарнефські, тактики емоційної регуляції за Дж. Гроссом.

Становлення суб'єкта діяльності доречно розглядати в розумінні змістових особливостей такої діяльності. Тобто провідним діяльнісним детермінантом становлення креативності суб'єкта академічно-професійної діяльності в наведеній моделі виступає профіль навчання, що визначається психологічними передумовами майбутньої професії та взаємодії суб'єкта із цією професією. Опрацювання психологічних досліджень, що мали на меті визначення психологічної профілів професійної діяльності, зокрема і профілів навчальної та професійної діяльності, дало змогу виокремити у сфері особистісних детермінантів становлення креативності три основні профілі навчання: природничий, гуманітарний і культурно-мистецький.

Убачаємо, що дотичність студента до профілю навчання може виступати, по-перше, детермінантом становлення креативності (вербальної й образної характеристики), по-друге, спричиняти становлення визначеного типу креативності (інтеграції різних типів розвитку вербальної й образної креативності). Водночас показники розвитку вербальної й образної креативності можуть спочатку впливати на вибір абітурієнтом майбутньої професії, тобто профілю навчання суб'єкта академічно-професійної діяльності в найближчі роки.

Вагомим компонентом серед детермінантів розвитку креативності суб'єкта навчальної та професійної діяльності є *етап професійної підготовки* у профільному виші. Діагностично доступним та інформативним аспектом навчально-професійного розвитку вважаємо основні його (або перший, третій чи п'ятий курси навчання у виші), що передбачають опанування студентами як фундаментальних основ майбутньої професії, так і прикладних і практичних аспектів, створює передумови для їх подальшої готовності до розгорнутої, самостійної професійної діяльності вже в найближчий час.

### Висновки

За результатами проведеного теоретичного дослідження можемо зробити такі узагальнення: 1) у досягненні суб'єктом навчальної та професійної діяльності життєвого та професійного успіху вагому роль відіграє креативність, що являє собою смислову характеристику буття суб'єкта та виступає вмотивованою здатністю до активності у сфері інновацій; 2) вербальна й образна креативність як різновиди креативності загалом у своєму поєднанні у процесі активності суб'єкта та на різних рівнях прояву показників креативності описують психологічні типи креативності (кластери, які є відбитком усереднених рівнів розвитку образної та вербальної креативності); 3) суб'єктними регуляторами становлення креативності, імовірно, виступають метакогнітивні регулятори, мотиваційні регулятори, емоційні механізми, вольові регулятори тощо; 4) зв'язок і взаємовплив специфіки становлення креативності та зазначених детермінантів припускається у двобічному вигляді: профіль і етап навчання у профільному виші є зовнішніми чинниками, що впливають на розвиток креативності.

## Література:

1. Агулов М.В. Психологічні чинники динаміки суб'єктності майбутнього вчителя : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Харків, 2010. 214 с.
2. Антонова О.Є. Теоретико-методологічні засади навчання обдарованих студентів у педагогічних університетах : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2008. 43 с.
3. Белоусова Р.В. Індивідуально-типові особливості комунікативної креативності : автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.01. Одеса, 2004. 20 с.
4. Вірна Ж.П. Координація особистісно-нормативних змін ціннісних орієнтацій в діапазоні професійної адаптації особистості. *Психологія особистості* : науковий теоретико-методологічний і прикладний психологічний журнал. Івано-Франківськ, 2015. № 1 (6). С. 161–172.
5. Саврасов М.В. Регулятивні чинники креативності суб'єкта навчально-професійної діяльності : автореф. дис. ... докт. психол. наук : 19.00.07. Одеса, 2021. 44 с.
6. Шандрук С.К. Психологічні засади розвитку професійних творчих здібностей майбутніх практичних психологів : дис. ... докт. психол. наук : 19.00.07. Тернопіль, 2016. 458 с.
7. Щербан Т.Д. Проблема формування готовності до майбутньої професійної діяльності. *Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції* : збірник тез доповідей за матеріалами III Міжнародної науково-практичної конференції, 24–25 жовтня 2019 р., м. Мукачево / гол. ред. Т.Д. Щербан. Мукачево : МДУ, 2019. С. 551–553.
8. Deci E.L., Ryan R.M. Self-determination theory: A macrotheory of human motivation, development and health. *Canadian Psychology*. 2008. V. 49. 2008. P. 182–185.